

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNDA MİLLİYETÇİLİĞİN ROLÜ VE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MİLLİYETÇİ MOTİVASYON

*Mevlüt Can ERSERGIN**

Özet

Milliyetçilik, 1789 Fransız İhtilali sonrası yükselişe geçen ve XIX. yüzyıl dünya tarihi hatta günümüzü dahi şekillendiren önemli bir ideolojidir. Milli kültür, milli tarihin tetiklediği milli şuur beraberinde milli kimliği şekillendirir ve bu milli burjuvazi ile de desteklenince milliyetçi ideoloji inşa olur. Milliyetçi ideolojinin en önemli amacı milletin çıkarlarını korumaktır. Milletin çıkarlarını korumak içinse en önemli yol siyasi erki ele geçirmek milli devleti inşa etmektir; milli devletlerin inşasında ve inşa sürecinde her zaman milliyetçilik etkilidir. Türk milliyetçiliği gerek burjuvazinin yokluğu gerek milli kimliğin inşasının geç kalışı gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun milliyetçilik algısından dolayı geç kalmış bir fikir hareketidir; Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde inşa olmuş, inşa olduğu gibi yükselmiş, İttihat ve Terakki'nin gerek cemiyet döneminde gerekse fırka döneminde resmi ideolojisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı dahil Osmanlı'nın son yedi yılındaki bütün savaşlar milliyetçi motivasyonludur. Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşından mağlup ayrılmasının ardından İtilaf Devletleri Anadolu ve Trakya'da işgale karşı çıkmış Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları bu işgale karşı çıkararak bir milli mücadele başlatmıştır. Milli Mücadele Türk milletinin kendi çıkarlarını korumak adına savaşması öte yandan bir milli devletin kuruluşu ile sonuçlanması açısından milliyetçi motivasyona sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Milli Devlet, Milliyetçi Motivasyon, Milli Mücadele, Türk Milliyetçiliği

THE ROLE OF NATIONALISM IN THE ESTABLISHMENT OF THE REPUBLIC OF TURKEY AND NATIONALIST MOTIVATION DURING THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD

Abstract

Nationalism is an important ideology that rose after the French Revolution of 1789 and shaped the XIXth century world history and even today. National culture, national consciousness triggered by national history shapes national identity, and when this is supported by the national bourgeoisie, nationalist ideology is built. The most important purpose of nationalist ideology is to protect the interests of the nation, and the most important way to protect the interests of the nation is to seize political power and build a national state; There is always nationalism in the construction and construction process of nation-states. Turkish nationalism is a late intellectual movement due to the absence of the bourgeoisie, the delay in the construction of national identity, and the perception of nationalism of the Ottoman Empire; It was built in the last periods of the Ottoman Empire, it rose as it was, and it became the official ideology of the Committee of Union and Progress both during the

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, E-Mail: mevlutcanersergin@gmail.com

society period and during the party period. All wars in the last seven years of the Ottoman Empire, including the First World War, were nationalist motivated. After the defeat of the Ottoman Empire in the First World War, the Entente States opposed the occupation in Anatolia and Thrace, and Mustafa Kemal Pasha and his comrades-in-arms opposed this occupation and started a national struggle.

Keywords: Nationalism, National State, Nationalist Motivation, National Struggle, Turkish Nationalism.

Giriş

Milliyetçilik ile ilgili siyasal bilimler literatüründe en önemli isimlerden biri olan Ernst Gellner, insanlık çağlarını iki safhada ele alır: “*sanayileşme öncesi çağlar*” ve “*sanayileşme çağı*”. Modernleşme öncesi çağda sınıflar arası geçişler çok zordur çünkü sınırlar keskin çizgilerle belirlenmiştir. Bu bağlamda, toplumların gelişmesinde önemli rol oynayan kültür, sadece aristokrasi ve ruhban sınıfına bağlı kalarak gelişmiştir. Ancak sanayileşmenin başlamasıyla birlikte sınıflar arası geçişler kolaylaşmış ve anlaşmayı sağlayacak ortak bir dile ihtiyaç duyulmuştur ki bunu da kültür sağlamıştır. Kültür, sanayileşme öncesi çağlarda toplumun pekişmesini sağlayan bir olguyken, sanayileşme sonrasında yegâne olgu haline gelmiştir.¹¹¹ Kültür, toplumlarda yükselişe geçip toplumu oluşturan hâkim unsur olmaya başladıktan sonra milli şuur oluşmaya başlamış ve milli şuur, milli burjuvazi ile desteklenmeye başlayınca milliyetçilik yükselişe geçmiştir. Milliyetçilik ile ilgili çalışmalarında bilinen ve literatürde yer alan bir diğer isim olan İngiliz tarihçi John Breuilly ise milliyetçiliği, “*siyasi iktidarı ele geçirmek için bir araç yahut siyasi iktidarın sağlamlaşmasını sağlamak için bir meşruiyet kaynağıdır ve bu bağlamda bir siyasi harekettir*” şeklinde tanımlamaktadır.¹¹² Dolayısıyla milliyetçilik, kültürel ve ekonomik bir nitelik taşıdığı gibi aynı zamanda siyasi bir nitelik de taşımaktadır. Milliyetçiliğin amaçları; milli kültür ve milli şuurunu oluşturmak, milli burjuvazi ile bunu desteklemek ve nihayetinde milli bir devlet kurarak nihai hedefine ulaşmak olarak belirtilebilir. Kuramsal bağlamda incelendiğinde, milliyetçiliğin gelişim aşamalarını tarihsel bir panorama ile izlemek işimizi kolaylaştırabilir. Ancak, her milliyetçiliğin her toplumda aynı şekilde teşekkül etmediğini belirtmek gerekir.

Türk milliyetçiliği ise farklı coğrafyalarda, yukarıda ele aldığımız merhalelerde gelişmiştir. Çarlık Rusya’nın tahakkümü altında yaşayan Türk toplulukları, Çarlık Rusya’nın sanayileşmesinden faydalandıkları için bir milli Türk burjuvazisi oluşturmuşlardır. Akçurazadeler bunun en önemli örneklerinden birisidir. Ancak, Türk milliyetçiliğinin ihtiyacı olan Türk kültürünü geliştirmek için gerekli özgürlük ortamına sahip olamamışlardır. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu’nda ise imparatorluğun geri kalmış ve kapitülasyonlar yüzünden enflasyona maruz kalan tarım ekonomisinden ötürü bir burjuva sınıfı gelişmemiştir. Bununla birlikte, Balkanlarda çıkan ayaklanmalar nedeniyle milliyetçiliğe mesafeli duran ve milliyetçiliğe karşı Panottomanizm ve Panislamizm gibi ideolojiler

¹¹¹ Ernst Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, (çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Bozdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 31-47.

¹¹² John Breuilly, *Nationalism and The State*, Manchester University Press, Manchester 1993, s. 2.

geliştiren Osmanlı hanedanı ve Osmanlı aydınları, milliyetçiliğe karşı durmuşlardır. Ancak ilerleyen dönemlerde, özellikle 1908 Jön Türk Devrimi’nden sonra Panottomanizm ve Panislamizm’in işe yaramadığını fark etmiş ve Türk milliyetçiliğini Çarlık Rusya’da yaşayan Türk toplulukları ile inşa etmeye çalışmışlardır. Bir tarafta, Çarlık Rusya’da, resmi olmasa dahi bir milli burjuvazi varken, diğer tarafta Osmanlı İmparatorluğu’nda yoktur. Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk kültürü, diğer tarafa nazaran daha özgür yaşanmaktadır. Türk milliyetçiliği, işte bu yüzden bir “geç kalış” anlatısıdır. Yine de iki tarafta yaşayan Türk topluluklarının simbiyotik ilişkisi, Türk milliyetçiliğinin inşa edilmeye başladığını göstermiştir. Türk milliyetçiliği, kültürel ve ekonomik olarak 20. yüzyılın ilk on beş yılında inşa olmuşsa bile nihai amacına henüz ulaşamamış ve bir Türk milli devleti kurulamamıştır. Nihai amacına, 1919-1923 arasında gerçekleşen Milli Mücadele sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ulaşılmıştır. O halde, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu, Türk milliyetçiliğinin nihai amacına ulaşmasındaki ilk adım ve aynı zamanda ilk örnektir.

Öte yandan, Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde gerçekleşen Milli Mücadele, milliyetçilik tarihi literatüründe de bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Çünkü, milli topraklarında farklı bir milletin işgalini püskürterek üniter bir ulus devlet kurmak, tarihte görülüş önemli ilklerden biridir.¹¹³

Çalışmamızın amacı, tarihimizde geç ortaya çıkan bir olgu olan Türk milliyetçiliğinin inşa sürecini, geç kalış sebeplerinden ulus devletin inşasına kadar tarihsel bir panorama ile ele almak; Türk ulus devletinin inşasını sağlayan Milli Mücadele’nin ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerindeki milliyetçi motivasyonu incelemek; Milli Mücadele’nin başkumandanı Mustafa Kemal Atatürk’ün milliyetçi düşüncesini ele almak ve bu bağlamda bir derleme çalışması sunmaktır. Bu bağlamda çalışmamızın giriş bölümünde, milliyetçilik ile ilgili kuramsal fikirlere yer verilmiş ve bu doğrultuda Türkçe ve İngilizce eserler incelenmiştir. Çalışmamızın diğer başlıklarında ise önce Türk milliyetçiliğinin gecikme sebepleri, daha sonra Türk milli kimliğinin ve milliyetçiliğinin inşası ele alınmış; bu bağlamda gerçekleştirilen tarihsel araştırmalar, biyografiler ve ideologların eserleri incelenmiştir. Daha sonra Mustafa Kemal Atatürk’ün milliyetçilik fikrinin oluşmasında etkili olan yazarlar, düşünürler, ideologlar ve önemli olaylara yer verilmiş; Atatürk’ün millet ve milliyetçilik ile ilgili düşüncelerine, tanımlarına ve bakış açısına değinilmiştir. Bu kapsamda, bu alanda gerçekleştirilen Türkçe çalışmalardan yararlanılmıştır. Son olarak, Milli Mücadeleye giden süreç, Milli Mücadele’nin başlangıcı ve bu süreçteki milliyetçi motivasyon incelenmiş; bu bağlamda gerçekleştirilen Türkçe eserler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün anılarına yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise, Milli Mücadele’nin ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerindeki milliyetçi motivasyon açıklanarak çalışmanın hipotezi sunulmuştur.

¹¹³ Anthony D. Smith, *Milliyetçilik Kuram İdeoloji Tarih*, (çev. Hüsrev Yolsal), Atıf Yayınları, Ankara, 2013, s:51-52

1. Türk Milliyetçiliğinin Gecikme Sebepleri

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın ortalarına kadar askerî, ekonomik, toplumsal ve kültürel bağlamda bir Orta Çağ imparatorluğuydu. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu’nun gerek devlet kurumları gerekse devleti yönetirken izlediği politikalar da Orta Çağ devletlerinden esinlenmiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri, birden fazla etnik kültür ve etnik alt kültür barındıran içtimai yapısını yönetme şekli olan *Osmanlı Millet Sistemi*’dir. Osmanlı Millet Sistemi, İslam fıkında yer alan “*ehl-i zimmet*” olarak adlandırılan toplumun gayrimüslim üyelerinin, cizye ve haraç karşılığında dinlerini rahatça yaşayabilmelerini sağlayan bir sistem olarak açıklanabilir.¹¹⁴ Toplumun esas ayırım kaynağı dindir ve insanları milletlerine göre ayırmak, gerek Kur’an ayetlerinde gerekse başta *Veda Hutbesi* olmak üzere hadislerde kavmiyetçilik olarak görülmüş ve kavmiyetçilik mutlak suretle günah sayılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet dairelerinde Arap ve Fars unsurlar ya da sonradan İslam’a geçen devşirmeler önemli görevlerde yer almış, Türk unsurlar ise her zaman biraz geride kalmıştır.

Türk unsurların yönetimde kendilerine yer bulamamalarının sebebinin millet sistemiyle bir ilgisi yoktur. İlber Ortaylı, devlet görevlileri arasındaki Türk unsurların 18. yüzyılda giderek arttığını belirtmiştir.¹¹⁵ Türk unsurların yönetimde kendilerine yer bulamamasının ve Osmanlı Devleti’nin Türk kimliğine mesafeli tavrının sebepleri, Osmanlı İmparatorluğu’nda milliyetçiliğin geç teşekkül etmesinin nedenlerinden biridir. Bu sorunun kökeni, imparatorluğun kuruluş dönemlerine dayanır. Anadolu Selçuklu Devleti’nin zayıflamasından sonra teşekkül etmiş bir Türkmen beyliğinden türeyen Osmanlı İmparatorluğu, Türkmenleri ve Yörükleri her zaman devletin bekası için bir tehdit olarak görmüştür. Bu yüzden Rumeli’ye gösterdiği önemi Anadolu’ya göstermemiştir. Türkmen beyliklerinin Osmanlı’ya karşı tutumu göz önüne alındığında, Osmanlı’nın bu tavrına hak vermemek elde değildir. Osmanlı, Türkmenleri ve Yörükleri Türk adı altında birleştirerek, istemeden de olsa Türk kimliğinin gecikmesine sebebiyet vermiştir. İstanbul’da yaşayan Türkler ise her zaman kendilerini Türk’ten önce Osmanlı ve Müslüman olarak tanımlamışlardır.¹¹⁶ Öte yandan, günümüzde Osmanlı Türkçesi olarak adlandırdığımız İstanbul ve çevresinde konuşulan ağdalı Türkçe ile Anadolu insanının Türkçesi arasında bir uçurum kadar fark olması, Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk milliyetçiliğinin gecikmesine sebebiyet veren olgulardan biridir. Kısacası, Osmanlılar imparatorluğun kuruluş döneminden itibaren inşa ettikleri Türk algısı nedeniyle Türk milli kimliğinin oluşumu gecikmiştir.¹¹⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk milliyetçiliğinin geç kalmasındaki en önemli sebeplerden bir diğeri, millet sisteminin sona ermesine sebebiyet veren milliyetçi ayaklanmalar ve Panottomanizm politikasıdır. Milliyetçiliğin Avrupa’da yükselmesiyle birlikte, milliyetçi hareketlerin etkileri Osmanlı

¹¹⁴ İlber Ortaylı, “Millet: Osmanlılarda Millet Sistemi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara 2020, s. 66.

¹¹⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 70.

¹¹⁶ Turgay Uzun, *Türk Milliyetçiliği ve MHP*, Ebabil Yayınları, Ankara 2005, s. 123-124.

¹¹⁷ Uzun, a.g.e., s. 175-176.

İmparatorluğu’nun Rumeli’deki topraklarına sığamıştır. Rumeli ve Teselya’da başlayan bu milliyetçi hareketler, Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk zamanlarda ümmetçi bir etki uyandırmıştır. Sultan II. Mahmud’un, ilk ayaklanmalar için Fatih Camii’nde verdiği hutbe bunun ilk örneklerindedir.¹¹⁸ Daha sonraki yıllarda, toprak kaybı endişesi içinde Panottomanizm ideolojisi savunulmaya başlanmıştır. Azmi Özcan, Panottomanizm ideolojisinin veya politikasının, Sultan II. Mahmud’un “*Ben tebaamın Müslüman olanını camide, Hristiyan olanını kilisede, Musevi olanını havrada görmek isterim*” vecizesi ile birlikte teşekkül ettiğini iddia etmektedir.¹¹⁹ Ancak resmi olarak bilinen bir şey var ki Panottomanizm, hukuken ve fiilen 1839 Tanzimat Fermanı ile resmileşen bir olgudur. Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yaşayan tüm toplumlar, din, dil ve etnik köken ayırmaksızın kanun önünde eşit sayılarak Osmanlı vatandaşlığında birleşmiş ve can, mal ve namus güvenliğinin Osmanlı Devleti’nin koruması altına alındığı bir politikayı temel alan bu ideoloji, daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı millet sisteminin de son bulmasına sebebiyet vermiştir. Topraklarını kaybetmemek adına vatandaşlarını ABD’de de uygulanan bir tür eritme potası politikası ile bir arada tutmak isteyen Osmanlılar, kendi nizam-ı kadimlerinden uzaklaştıkları gibi bir ulus devlet kuracak ortamı da sağlayamamışlar, sağlamak istememişler ve bu yüzden bir çeşit arafta kalmışlardır.¹²⁰

2. Türk Milliyetçiliği Nasıl İnşa Olmaya Başladı?

Türk milliyetçiliğinin inşa olmasında, dünyada şarkiyatçılıktan teşekkül eden iki hareketin büyük önem arz ettiği söylenebilir. Birincisi, Ziya Gökalp’in “*Türkperestlik*” olarak adlandırdığı “*Turqerie*” ekolüdür. Bu ekolden gelen kişiler, Türkler gibi giyinirler, evlerini Türkler gibi dekore ederler ve genelde Türk estetik zevkine büyük hayranlık duyarlar. Diğeri ise akademide teşekkül eden “*Turcologie*” ekolüdür; Gökalp’in deyişiyle “*Türkiyat*” bilimidir.¹²¹ Özellikle Türkoloji bilimi üzerine Avrupalı Türkologların neşrettikleri eserler, Türklerin İslam öncesi dönemdeki tarihlerini, dillerini ve folklorlarını öğrenmelerini sağlamış; böylelikle Türk milli kimliğini inşa edecek kültür birikimi gerek Osmanlı İmparatorluğu’nda gerekse Çarlık Rusya’daki Türk toplulukları arasında inşa edilmeye başlanmıştır. Hatta bir iddiaya göre, Türkoloji Çarlık Rusya’daki Türk milliyetçiliğinin oluşması adına Britanya şarkiyatçılığı tarafından kasıtlı olarak desteklenmiş, böylelikle Çarlık Rusya’nın bölüneceği öne sürülmüştür. Ancak Tanıl Bora, bu iddianın zorlama olacağını belirtmiştir; ki kanımca da bu zorlama bir kuramdır.¹²² Ancak yine de kabul edilmesi gereken bir nokta var ki, Pan-Türkizm’in oluşmasında Panslavizm kadar hiçbir kuvvet etkili olmamıştır. Türkoloji alanında üretilen eserler, Osmanlı İmparatorluğu’nda gerek akademide gerekse orduda kendisini göstermeye

¹¹⁸ Niyazi Berkes, “*Türkiye’de Çağdaşlaşma*” Yapı Kredi Yayınları, 15. Bs., Ankara, 2019,s:

¹¹⁹ Azmi Özcan, “Osmanlıcılık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 485-487.

¹²⁰ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, (der. Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Bs., Ankara, 2016, s:17-18

¹²¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Nilüfer Yayınları, Ankara, 2011, s:8.

¹²² Tanıl Bora, “Cereyanlar: Türkiye’de Siyasal İdeolojiler”, İletişim Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2020, s:196.

başlamıştır. Fransız şarkiyatçı ve tarihçi Léon Cahun’un “*Asya Tarihine Giriş*” ve yine Fransız şarkiyatçı, tarihçi ve Sinolog Joseph de Guignes’in “*Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Genel Tarihi*” isimli eserleri, Osmanlı entelijansiyasında sürekli okunan, popüler eserler arasındaydı. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli devlet adamlarından Ahmed Vefik Paşa, Darülfünun’da tarih dersleri verdiği dönemde, Eb’ul Gazi Bahadır Han’ın 17. yüzyılda kaleme aldığı Şecere-i Türki isimli eserini Çağatayca’dan İstanbul Türkçesine çevirmiştir. “*Lehçe-i Osmani*” isimli baş yapıtında ise Türkiye Türkçesinin büyük bir Türkçe dil ailesine mensup olduğunu belirtmiş ve ilmi Türkçülüğün ilk temellerini atmıştır. Ahmed Vefik Paşa bunları gerçekleştirirken, 93 Harbi’nde Şıpka Geçidi Muharebelerinde gösterdiği kahramanlıklardan dolayı “*Şıpka Kahramanı*” olarak anılan Süleyman Hüsnü Paşa, askerî okullarda okutulmak üzere Joseph De Guignes’in tarihini kaynak olarak meşhur başyapıtı “*Tarih-i Âlemi*” kaleme almış ve şarkiyatçı tarih anlayışıyla mücadele edebilmek adına tarih eğitimi müfredatını düzenlemiştir. Ayrıca, “*Sarf-i Osmani*” isminde bir gramer eseri kaleme alarak, bu eserinde Osmanlı İmparatorluğu’nda konuşulan dilin Osmanlıca değil, Türkçe olduğunu; Osmanlıca isimli dilin üç dilden oluşan bir lisan olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda ele aldığı ve yine askerî okullarda okutulması gerektiğini savunduğu, Türkçe’nin Osmanlıca tesiri altından kurtulması tezini işlediği “*Esma-i Türki*” isimli eseri de Süleyman Paşa’nın önemli eserleri arasındadır. Yusuf Akçura, Süleyman Hüsnü Paşa ve Ahmed Vefik Paşa için “*Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri*” yorumunu yaparken,¹²³ Ziya Gökalp, kadirşinaslık gereği bu iki ismin Türk Ocakları başta olmak üzere bütün Türkçü kuruluşlara resimlerinin asılmasının ve isimlerinin sürekli yaşatılmasının gereğini belirtmiştir.¹²⁴ Sultan Abdülaziz döneminin son demleri, Sultan V. Murad’ın kısa iktidarı ve Sultan II. Abdülhamid döneminin ilk zamanlarında, Türk milliyetçiliğinin ve Türk milli kimliğinin bilimsel ve ideolojik inşası devam ederken, Sultan Abdülhamid’in istibdadı döneminde özellikle harp okullarında Türk milliyetçiliğinin siyasi misyonu inşa edilmeye başlanmıştır. Abdullah Cevdet, Hüseyinzade Ali Turan, İshak Sükûti ve İbrahim Temo tarafından askerî tıbbiyede kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, harp okullarında ve ordu mensupları arasında neredeyse tamamının mensubu olduğu bir cemiyet haline gelmiştir. Hüseyinzade Ali Turan’ın bu cemiyette gerçekleştirdiği konuşmalar ve kaleme aldığı manzumeler, Türk milliyetçiliğinin bu cemiyet içerisinde yükselmesini sağlamış ve kısa süre sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk milliyetçiliğinin siyasi misyonunun yegane savunucusu haline gelmiştir.

Türk milliyetçiliği bu şekilde inşa olunurken, Panottomanizm ve Panislamizm geri planda kalmaya başlamıştır. O dönemlerde Sultan II. Abdülhamid’in istibdadına muhalefetten sürgünde bulunan Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp, kaleme aldıkları “*Üç Tarz-ı Siyaset*” ve “*Türkleşmek, Muasırlaşmak, İslamlaşmak*” isimli başyapıtları ile Panottomanizm, Panislamizm ve Pantürkizm ideolojilerini kritik etmişler ve Türkçülüğün Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk manifestolarını yazmaya başlamışlardır. 24 Temmuz 1908 Jön Türk İhtilali ile birlikte istibdat dönemi sona ermiş ve meşrutiyet

¹²³ Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri (1928 Yılı Yazıları)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 192.

¹²⁴ Gökalp, a.g.e., s. 11.

yeniden ilan edilmiştir. Böylelikle, sürgünde bulunan Akçura, Gökalp, Hüseyinzade Ali gibi isimler tekrar payitahta dönmeye başlamışlardır. Bu ihtilal, Türk milliyetçiliği tarihi açısından bir dönüm noktasıdır; gerçek anlamda Türk milliyetçiliğinin inşası tamamlanmış ve bu düşünce teşkilatlı olarak yükselişe geçmiştir. 1911 yılında *Türk Yurdu Dergisi*’nin neşriyatının başlaması ve 1913 yılında *Türk Ocakları*’nın kuruluşu bunun en önemli örneklerindedir. Öte yandan Ziya Gökalp, Nadir Nadi ve Ömer Seyfettin’in İttihat ve Terakki Fırkası’nın merkezlerinden Selanik’te neşrettikleri “*Genç Kalemler*” gibi dergiler memlekette giderek popüler hale gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda milliyetçilik bu şekilde yükselirken, Çarlık Rusya’nın tahakkümü altında yaşayan Türk toplulukları arasında milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu’ndan önce ortaya çıkmıştır.¹²⁵ Türk milliyetçiliği adına atılan sağlam temellerden biri, Gaspıralı zade İsmail Bey tarafından atılmış ve diğer Türk topluluklarını da etkilemiştir.¹²⁶

3. 1908 Jön Türk Devrimine Giden Süreç, Türkçülüğün İnşa Olduğu Koşullar

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu kuşağının, diğer Osmanlı kuşaklarına nazaran farklı bir kuşak olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzyıl içerisinde dünyaya gelen kuşak, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemine damgasını vurmuş, meşrutiyeti ve anayasayı inşa etmiş, devleti modernleştirmiş, çoğunlukla mağlup olunan büyük savaşlara girmiş, Milli Mücadeleyi gerçekleştirmiş ve kazanmış, daha sonra ise Türkiye Cumhuriyeti’ni inşa etmiştir. Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi ve Mustafa Reşid Paşa’nın içinde bulunduğu Genç Osmanlılar Cemiyeti üyelerinden Abdullah Cevdet, Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerine; Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mehmed Emin Yurdakul gibi Türkçü ideologlardan, Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadrosuna kadar her biri 19. yüzyılda dünyaya gelmiştir. Belirttiğimiz isimler ve gerçekleştirdikleri eylemler göz önünde bulundurulduğunda, bu kuşağın üyelerinin diğer Osmanlı kuşaklarına nazaran daha entelektüel ve daha politik oldukları açıktır. Öte yandan İlber Ortaylı, bu jenerasyon içerisinde dünyaya gelenlerin, bir mutlak monarşiden yahut bir şark despotizminden çok uzak olduklarını; en muhafazakâr monarşistlerin dahi Britanya monarşilerine

¹²⁵Altın Orda Devleti’nin boyunduruğu altında yüzyıllarca yaşayan Rus Knezlikleri, IV. Ivan döneminde birleşerek Rusya Çarlığı’ni oluşturmuşlar ve Türk hanlıklarına seferler düzenlemeye başlamışlardır. Özellikle I. Petro döneminde imparatorluk olan Rusya, Asya’da yaşayan Türk topluluklarının tamamını tahakkümü altına almıştır. Çar III. Alexander dönemi ise, Panslavizm başta olmak üzere Rus milliyetçiliğinin yükseldiği ve Türklere karşı sindirme politikalarının uygulandığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıcından 1917’ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Bs. Ankara, 2014, s. 159-187, 240-241, 249-252, 379-381

¹²⁶Gaspıralı zade İsmail Bey, başta Türkler olmak üzere tüm Rusya Müslümanlarının Rusya’ya karşı bağımsızlık kazanmasını isteyen ve bunun da ancak milliyetçilikle olacağını düşünen önemli bir fikir adamıdır. Gaspıralı zade İsmail Bey, "Dilde birlik, işte birlik, fikirde birlik" ilkesi ile inşa ettiği Cedit Hareketi sayesinde Türk toplumlarının uyanmasını ve tabiri caizse üzerlerindeki ölü toprağı atmasını sağlamıştır. Gaspıralı zade İsmail Bey hakkında daha fazla bilgi için; bkz. İlber Ortaylı, *Çarlık Dünyasında Türkçülük Hareketleri Gaspıralı İsmail Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1968.

benzer meşrutî monarşilere temayül gösterdiklerini açıklar.¹²⁷ Bu bağlamda söyleyebiliriz ki bu kuşak daha politik ve entelektüel olmasının yanında aynı zamanda daha yenilikçi ve ilericidir.

Sultan II. Mahmud döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nun gerçekleştirmeye çalıştığı modernleşme hareketi, özellikle Yeniçeri Ocağı’nın lağvedilmesinden sonra hızlanmış; Sultan Abdülmecid döneminde Mustafa Reşid Paşa’nın da katkılarıyla imzalanan Tanzimat Fermanı bu hızlanmaya ivme kazandırmıştır. Avrupa’ya eğitim maksadıyla giden Osmanlı İmparatorluğu’nun yeni aydınlar sınıfı, Genç Osmanlılar Cemiyeti, meşrutiyet tartışmasını Osmanlı İmparatorluğu’nda başlatmıştır. Özellikle Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemleri, meşrutiyet tartışmasının zirveye çıktığı dönemler olmuş ve sonuç olarak Sultan Abdülaziz’in hal’ edilmesiyle neticelenmiştir. Sultan Abdülaziz’den sonra tahta gelen veliahttı Sultan V. Murad’ın dönemi, padişahın akıl sağlığının yerinde olmamasından dolayı kısa sürmüştür. Tahta onun veliahttı Sultan II. Abdülhamid geçmiş ve Sultan II. Abdülhamid, Mithat Paşa’nın başında bulunduğu Tanzimat ricaliyle anlaşarak meşrutiyeti ve Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi’yi ilan etmiştir. Ancak, Sultan II. Abdülhamid meşrutiyeti ilan etse de Meclis-i Mebusan’ın açılmasından yaklaşık bir sene sonra gerçekleşen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nı (93 Harbi olarak da bilinir) gerekçe göstererek meclisi süresiz tatile çıkarmıştır. Sultan II. Abdülhamid’in 93 Harbi’nde mütareke istemesi ve üzerine meşrutiyeti lağvetmesi beraberinde bir muhalefeti de getirmiş, bu dönem otoritenin giderek güçlendiği bir istibdat dönemi olarak tarihimize geçmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde, bu istibdada karşı yeni bir muhalefet oluşmuş ve meşrutiyet konusu yeniden tartışmaya açılmıştır. Bu muhalefete genel olarak “*Jön Türkler*” ismi verilmiş, ancak Jön Türkler içinde birçok cemiyet teşkilatı olsa da en etkin İttihat ve Terakki olmuştur.

Sultan II. Abdülhamid döneminde milliyetçiliğin, ancak son dönemlerde kendine yer bulmaya başladığı görülmektedir. Bunun sebebi, yukarıda ele aldığımız gecikmeye sebebiyet veren birtakım unsurlar ve yine Sultan II. Abdülhamid döneminin resmi ideolojisi olan “*İttihad-ı İslam Politikası*” yani İslamcılıktır. Sultan II. Abdülhamid döneminin başında ilan edilen Kanun-i Esasi, Tanzimat Fermanı ile birlikte inşa edilmeye çalışılan Osmanlıcılık politikasının en resmî belgesi konumuna gelmiştir ki, bunu Kanun-i Esasi’nin 8. maddesinde yer alan ifadeler doğrulamaktadır.¹²⁸ Ancak ne Tanzimat ve Islahat Fermanları ne de Kanun-i Esasi, Osmanlıcılık politikasının ayakta kalmasını sağlamış; Osmanlıcılık politikası, Sultan II. Abdülhamid döneminde yavaş yavaş son bulmaya başlamıştır. Sultan II. Abdülhamid, bunun farkında olduğu için devlet için farklı bir ideoloji arayışına girmiş ve bu da İslamcılık politikası olmuştur. Türk milliyetçiliği ya da Türkçülük ise bu dönemde henüz inşa aşamasındadır. Türk milliyetçiliği için gerekli olan milli kimliğin inşasında önce Ahmed Vefik Paşa ve Süleyman Hüsnü Paşa, daha sonra Gaspıralı zade İsmail Bey, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp önemli rol oynamışlardır. Süleyman Hüsnü Paşa sayesinde harp okullarına giren Türk

¹²⁷ İlber Ortaylı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yayınları, Ankara 2018, s. 21.

¹²⁸ Kanuni Esasi’nin 8. Maddesi’ne göre; “*Devleti Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise bila istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izah edilir*”. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876>. 16.05.2024.

milliyetçiliği, giderek Harbiyeliler arasında ve dolayısıyla İttihat ve Terakki üyesi gençler arasında yayılmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde, Yıldız Sarayı’nın İttihat ve Terakki’ye karşı olan bakış açısı düşünüldüğünde, ilk Türk milliyetçilerinin de baskıyla karşılaştığını söyleyebiliriz. Türk milliyetçiliğinin önderlerinden Ziya Gökalp’in İstanbul’da bir öğrenciyken okuldan atılması ve akabinde tutuklanması,¹²⁹ yine Türk milliyetçiliğinin önderlerinden Yusuf Akçura’nın henüz öğrenciyken sürgün edilmesi, bunun en önemli örnekleridir.¹³⁰

Nihayetinde, Sultan II. Abdülhamid döneminde, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri olan Resneli Niyazi ve Enver Paşa’nın 3-24 Temmuz 1908 tarihleri arasında Makedonya’da başlattığı ayaklanma sonucunda, Sultan II. Abdülhamid meşrutiyeti tekrar ilan etmek zorunda kalmış ve Meclis-i Mebusan’ı açmıştır.¹³¹ Meşrutiyetin tekrar ilanından yaklaşık bir sene sonra, 12-27 Nisan 1909 tarihinde şeriat istemiyle Sultan II. Abdülhamid’e karşı bir ayaklanma gerçekleşmiştir. Bu ayaklanma, İttihat ve Terakki’nin önde gelenlerinden Mahmut Şevket Paşa kumandasındaki *Hareket Ordusu* tarafından bastırılmıştır. Bu ayaklanmanın hemen akabinde, Sultan II. Abdülhamid tahttan el çektilmiştir.¹³²

4. İttihat ve Terakki Fırkası Hükümeti’nde Türkçülüğün Yükseldiği Koşullar

Sultan II. Abdülhamid döneminin son zamanlarında Türkçülük yavaş yavaş inşa olurken özellikle Şıpka Geçidi Kahramanı Süleyman Hüsnü Paşa tarafından Harbiye’de temellendirilen Türkçülük başta Hüseyinzade Ali Turan Bey gibi İttihat ve Terakki üyeleri tarafından çok fazla benimsenmiş ve cemiyetin resmi ideolojisi olmuştur. 24 Temmuz 1908 Jön Türk İhtilalinden sonra Türkçülüğün önemli ideologlarından Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimler *Genç Kalemler*, *Türk Yurdu* gibi dergileri kurmuşlar ve Türk Ocakları gibi teşkilatlarla Türkçülüğün teşkilat ve neşriyat konusunda ilerlemelerini sağlamışlardır. Hatta meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından iktidarlarını korumak adına Sultan II. Abdülhamid rejiminde karşı çıktıkları istibdat rejimini kendileri ilan etmek zorunda kalan İttihat ve Terakki Fırkası hükümetleri döneminde kendisine en özgür ortamı Türkçü ideoloji bulmuştur. Bu bağlamda söylenebilir ki İttihat ve Terakki iktidarını besleyen en önemli araçlardan biri Türk milliyetçiliğidir.

Özellikle 1911’den itibaren başlayan Osmanlı’nın son dönem savaşlar silsilesi, Türk milliyetçiliğinin yükselmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle 1911-1912 Trablusgarp Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu’nda hamasi ve aynı zamanda aksiyoner milliyetçiliği körükleyen önemli örneklerdir. Bu savaşların yarattığı hamaset duygusu, İttihat ve Terakki’nin

¹²⁹ Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 34.

¹³⁰ Nuri Yüce, “Akçura Yusuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 228-229.

¹³¹ Bu ayaklanma tarih literatürümüze “24 Temmuz İhtilali” olarak geçmiştir.

¹³² Bu ayaklanma Rumi takvime göre 31 Mart 1909 tarihinde gerçekleştiği için tarih literatürümüze “31 Mart Vakası” olarak geçmiştir. Mustafa Kemal de o dönem bu ayaklanmaya bastıran Hareket Ordusu’nun içerisindeydi.

rasyonel düşünmesini engellemiş ve Osmanlı İmparatorluğu’nu 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı’na sokmuştur. Öte yandan, Türk milliyetçiliği bu savaşların motivasyon kaynağı olmasının yanında, politik yanıyla kaybedilmesinde de öncü rol oynayan bir faktör olarak karşımıza çıkar. Özellikle İttihat ve Terakki Fırkası üyesi askerlerle muhalif askerler arasındaki siyasi hizipleşmeler, ordu içinde rasyonaliteyi azaltmış ve savaşların kaybedilmesine yol açmıştır. 1911-1912 Trablusgarp Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşları bunun en önemli örnekleridir.

5. Atatürk’ün Fikirlerinin Oluşması ve Milliyetçilik

Fransız İhtilali ve akabinde yayılmaya başlayan milliyetçilik, anayasaya bağlı ulus devlet, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi düşünceler, henüz modernleşme adımlarını yeni yeni atan Osmanlı İmparatorluğu’na 19. yüzyılda girmiştir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyılımı derinden etkilemiştir. Bir yandan birçok alanda modernleşme gerçekleştirerek batıya entegre olmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu, diğer yandan rejimin değişmesi için önemli tartışmalara giriyor ve öte yandan devletin varlığını tehdit eden savaşlardan kurtulamıyordu. 19. yüzyılın başında zaten batmış olan Osmanlı ekonomisi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı ve akabinde imzalanan Balta Limanı Sözleşmesi sonucunda yarı-sömürge durumuna gelmiştir. Bu yüzyılda Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun kaynayan kazanı konumundadır. II. Mahmud döneminde başlayan Sırp ve Yunan isyanları giderek artmış ve diğer azınlıklara da sıçramaya başlamıştır. Balkanlarda yaşayan etnik azınlıklar, kendi milli kimliklerini inşa ederek, Rusya başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinden yardımlar alarak ulus devlet isteminde bulunmaya başlamışlardır. Öte yandan, Sultan II. Abdülhamid, meşrutiyet sözüyle iktidara geldikten sonra meşrutiyeti kaldırarak kendi istibdat rejimini inşa etmiş ve kendisine ateşli bir muhalefet oluşturmuştur. Mustafa Kemal, işte böyle bir tarihsel dönemeçte, bu tarihsel dönemecin kaynama noktasında, 1881 yılında Selanik’te dünyaya gelmiştir.

Atatürk’ün dünyaya geldiği Selanik, İstanbul’dan sonra İzmir ve Beyrut ile birlikte önemli bir Osmanlı büyük şehri konumundadır. Ege Denizi’ne kıyısı olan ve Balkanlara uzanan bu metropol, Osmanlı İmparatorluğu’nun en kozmopolit merkezlerinden biridir. Dönemin her türlü fikrinin tartışılabildiği özgür bir kent olan Selanik, aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid istibdadından uzak bir kent olması sebebiyle de İttihat ve Terakki’nin merkezlerinden biri konumundadır.¹³³ Öte yandan, gelenekçi bir anneye ve yenilikçi bir babaya sahip olan Atatürk, önce geleneksel bir eğitim alacağı Mahalle Mektebi’ne, daha sonra okuma-yazma ve matematiği -dönemin şartlarına göre- hızlı öğrenebileceği bir okul olan Şemsi Efendi İlkokulu’na gitmiştir. Bu okul döneminden sonra babasını kaybeden ve annesinin kollarından kopmuş olan Mustafa Kemal, Rüştüye’ye Selanik’te devam etmiştir. Burada eğitim aldığı yıllarda, Fransızca öğretmeni Yüzbaşı Nakiyüddin Bey (Yücekök), hayatında önemli bir yere sahip olmuş, dönemin *lingua franca*’sı olan Fransızca’yı öğrenmesine

¹³³ Ortaylı, a.g.e., 2018, s. 31.

yardımcı olarak, ilerleyen dönemlerde birçok mütefekkeri okumasına katkıda bulunmuştur.¹³⁴ Mustafa Kemal, Selanik Rüştiyesi’nden mezun olduktan sonra, İttihat ve Terakki’nin farklı bir merkezi olan, Osmanlı’nın önemli Balkan kentlerinden Manastır’a, lise eğitimi için gitmiştir. Manastır Askerî İdadisi’nde okuduğu dönemde, ileride İttihat ve Terakki’nin önemli mensuplarından biri sayılacak olan Ömer Naci ile arkadaş olmuş ve onunla birlikte birçok okuma gerçekleştirmiş, ayrıca Fransızca kurslarına giderek Fransızcasını geliştirmiştir.¹³⁵ Öte yandan, Manastır Askerî İdadisi’nde geçirdiği yıllarda, Mustafa Kemal tarih öğretmeni Yüzbaşı Mehmet Tevfik Bey (Bilge) tarafından, özellikle Fransız İhtilali ve Avrupa tarihi ile İslam Öncesi Türk tarihi ve genel Türk tarihi hakkında önemli bilgiler edinmiştir. Bu sayede, Mustafa Kemal’in milli şuuru daha da pekişmiştir.¹³⁶ Harbiye yıllarında yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu’nun büyük payitahtı İstanbul, Mustafa Kemal’in imparatorlukta olanları gözlemlemesi açısından da önemli bir metropol olarak karşımıza çıkar. Mustafa Kemal’in o dönemde bir askerî öğrenci olarak İttihat ve Terakki’yi ve dolayısıyla Türkçü düşüncüyü tanımaması imkânsızdır. Öte yandan, Mustafa Kemal’in Şam’da görev yaptığı sırada yaşadığı “*Kavm-i Necib*” meselesi de onun yaşamında etki bırakan ve milli şuurunu kamçılayan olaylardan biridir.¹³⁷

Atatürk’ün milliyetçi düşüncesinin oluşmasında, eğitim hayatı ve yaşadıkları kadar okuduğu yazarlar da önemli etki bırakmıştır. Milliyetçi ideoloji, Fransız İhtilali’ni gerçekleştiren ideolojinin bir ürünüdür; Fransız İhtilali’nin temelinde yatan “*liberté – égalité – fraternité*” yani “*özgürlük – eşitlik – kardeşlik*” ilkelerinin oluşturduğu liberal ideoloji, bir yandan milliyetçiliğin de oluşmasında önemli rol oynamıştır.¹³⁸ Bu bağlamda, milliyetçiliği oluşturan tuğlalardan birinin özgürlükçü düşünce olduğunu söyleyebiliriz. Mustafa Kemal’in idadi yıllarından başlayarak okuduğu yazarlar arasında yer alan Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi önemli mütefekkerler, onun özgürlükçü düşüncesinin oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Milliyetçilik ideolojisinin temellerinde yer alan Fransız İhtilali fikirleri dolayısıyla, Fransız İhtilali filozoflarının düşünceleri Atatürk’ü çok fazla etkilemiştir. Atatürk, özellikle Jean Jacques Rousseau üzerine çok fazla okuma gerçekleştirmiş ve bu okumalar, onun fikirlerinin inşasında önemli rol oynamıştır.

Atatürk’ün milliyetçilik düşüncesinin oluşmasında birçok ideolog dolaylı olarak etkili olurken, bazı ideologların fikirleri doğrudan ve daha tesirli bir etki yaratmıştır. Örneğin, Atatürk çağdaşı her Türk milliyetçisi gibi -Gökalp’in de defaatle ele aldığı- Léon Cahun’un meşhur eserini ve aynı zamanda meşrutiyet döneminin önemli aydınlarından -ünlü şair Nazım Hikmet’in de dedesi- Mustafa Celalettin Paşa’yı ilgiyle okumuştur. Atatürk, bu okumalar aracılığı ile Türk tarihinin sadece Osmanlı

¹³⁴ Şerafettin Turan, *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen, Olaylar, Düşünceler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 5-6.

¹³⁵ Turan, a.g.e., s. 5.

¹³⁶ Ortaylı, a.g.e., 2018, s. 51.

¹³⁷ Atatürk’ün Şam 5. Ordusunda görev yaptığı yıllarda, Türk ve Arap iki nefer arasında çıkan bir anlaşmazlıkta, Türk nefer haklı olmasına rağmen, orada bulunan alaylı komutanın Arap neferi sadece “*Kavmi Necib*” olduğu için haklı bulması, Atatürk üzerinde önemli etki bırakmış ve içindeki Türklük ateşini körüklemiştir. Olayın detaylı anlatımı için bkz; Turan, a.g.e., s. 4.

¹³⁸ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, (çev. Hüsamettin İnanç), Adres Yayınları, 5.bs., Ankara 2013, s. 173.

İmparatorluğu ve diğer Türk-İslam devletlerinden ibaret olmadığını fark etmiştir.¹³⁹ Cahun’un “*Asya Tarihine Giriş*” isimli eseri ve Mustafa Celalettin Paşa’nın “*Eski ve Modern Türkler*” isimli yapıtları, Atatürk’ün üzerinde derin etkiler bırakan önemli eserlerdir. Öte yandan, Atatürk, Türk tarihinin Türklük ve İslamlık minvalinde bir bütün olduğu gerçeğini ise Joseph Deguignes sayesinde kavramıştır. Deguignes’in başyapıtı “*Histoire générale des Huns, des Mongoles, des Turcs et des autres Tartares occidentaux*” yani “*Hunlar, Moğollar, Türkler ve diğer Batı Tatarlarının Genel Tarihi*” adlı eserini okuyarak düşüncelerini geliştirmiştir.¹⁴⁰ Deguignes, Cahun ve Mustafa Celalettin Paşa aracılığıyla milliyetçiliğine tarihi bir alt yapı hazırlayan Mustafa Kemal Paşa, ideolojik alt yapısını Rousseau, Namık Kemal ve Tevfik Fikret ile beslediği kadar, aynı zamanda Mehmed Emin Yurdakul, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp aracılığıyla da güçlendirmiştir. Zaten o dönemde kendisini Türk milliyetçisi olarak addeden herkes, bu kişilere atıf yapmaktadır.

Atatürk ve Ziya Gökalp’in arasındaki ideolojik ilişkiye de değinmek gerekir. Bazı tarihçilere göre Atatürk’ün “*Bedenimin babası Ali Rıza Bey, heyecanlarımın babası Namık Kemal, düşüncelerimin babası ise Ziya Gökalp’tir.*” şeklinde zikrettiği bir vecizesinin olduğu iddia edilmektedir. Ancak, Şerafettin Turan bu vecizenin Atatürk tarafından söylenmemiş olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹ Atatürk ve Ziya Gökalp’in milliyetçiliği temelde aynıdır: genişlemeden uzak, belli sınırlar dahilinde ve temelde kültürü esas alan bir milliyetçilik anlayışı. Ancak, Atatürk ve Gökalp’in millet ve milliyetçilik tanımları, özellikle Durkheim başta olmak üzere sosyoloji okumaları açısından farklılık göstermektedir. Gökalp adına en kapsamlı akademik çalışmalardan birine sahip olan tarihçi Uriel Heyd, Gökalp’in fikirleri her ne kadar cumhuriyetin ilk yıllarını inşa etse de Atatürk ve Gökalp arasında iddia edilen yakınlıkta bir ideolog ve öğrenci ilişkisinin olmadığını belirtmiştir.¹⁴² Kısacası Atatürk’ün derinlemesine bir Gökalp okuması yaptığı ve “*ideolojilerinin babası*” olacak şekilde etkilendiği söylenemez; O, çağdaşı her milliyetçi genç kadar Gökalp’ten etkilenmiştir.

Atatürk’ün milliyetçilik anlayışının altındaki entelektüel temele değindiğimize göre, milliyetçilik tanımına ve bu tanımda millet kavramına bakış açısına değinmemiz yerinde olacaktır. Mustafa Kemal Atatürk, millet tanımını ünlü tarihçi ve milliyetçilik literatüründe tarihsel bakış açısının önde gelen isimlerinden Ernst Renan’a atıf yaparak şu şekilde gerçekleştirir: “*Zengin bir anılar kalıtına sahip bulunan, birlikte yaşamak konusunda ortak arzu ve uygun görmede samimi olan ve sahip olunan mirasın korunması hususunda iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden meydana gelen topluluğa ‘Ulus’ adı verilir.*” Bu bağlamda, Atatürk millet olma niteliklerini şu unsurlar dahilinde açıklamaktadır: *a) Siyasal varlıkta birlik, b) Dil birliği, c) Yurt birliği, d) Irk ve köken birliği, e) Tarihsel yakınlık, f) Ahlaksal yakınlık.*¹⁴³ Atatürk’ün millet tanımındaki “ırk ve köken birliği” maddesini, Atatürk Milliyetçiliği’ni ırkçı, kavmiyetçi veya şoven bir milliyetçilik olarak

¹³⁹ Turan, a.g.e., s. 30-33.

¹⁴⁰ Turan, a.g.e., s. 39.

¹⁴¹ Turan, a.g.e., s. 21.

¹⁴² Heyd, a.g.e., s. 46-47.

¹⁴³ Mustafa Kemal Atatürk, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, (der. Afet İnan), Milliyet Matbaası, Ankara, 1930, s.18-20.

savunanlar bulunabilir. Ancak bu madde şu şekilde yorumlanabilir: Bir milletin, millet olma niteliklerindeki ortak noktaların tamamını içermesi beklenemez. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti gibi kozmopolit devletler siyasal varlıkta birlik, yurt birliği, tarihsel ve ahlaksal yakınlık ve dil birliği ile tanımlanabilir. Nitekim Türk milliyetçiliğinin ilk ortaya çıkışında Gaspıralı’nın fikirleri de bu yöndedir; ırk ve köken bağlamında birlik sağlayamadığı Rusya Müslümanlarını siyasal varlıkta, dil birliğinde, yurt birliğinde, kültürel ve ahlaksal yakınlıkta birleştirmeye çalışmıştır. Öte yandan, dil birliği meselesi de tartışılabilir. Kozmopolit devletlerde birden fazla yerel dilin konuşulması ulus devlete zarar vermemelidir; bir dil bilim ve sanat yapacak derecede kendisini geliştirdiyse birlik sağlanıp yerel dillerin konuşulmasında sakınca olmamalıdır. Ancak dilde birlik açısından, kültürel ve bilimsel manada gelişmiş bir dilde birlik sağlanması yerinde olacaktır. Bayram Kodaman, Atatürk’ün milliyetçiliğinin bir sentez milliyetçiliği olduğunu belirtir; Atatürk, Tanzimat ricalinden Jön Türklere kadar tüm Osmanlı entelijansiyasının başaramadığını başarmış ve kozmopolit bir devletten milli bir devlet oluşturmuştur. Bu kozmopolit yelpazeyi oluşturan her ırkı maddi, manevi ya da coğrafi olarak en sonunda bir noktada birleştirmiştir. “*Ne mutlu Türk’üm diyene*” vecizesinin altında da bu fikir yatmaktadır.¹⁴⁴

Atatürk’ün millet tanımından sonra milliyetçilik tanımına değinebiliriz. Öncelikle, Atatürk’ün milliyetçiliği rasyonel bir milliyetçiliktir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında, milliyetçilik düşüncesiyle birlikte kazan gibi kaynayan Osmanlı Balkanlarının en önemli metropollerinden biri olan Selanik’te dünyaya gelmiştir. İlk görev yerlerinden biri olarak Osmanlı Orta Doğu’sunun en önemli başkentlerinden biri olan Şam’da görev yapmış ve buradaki bölgelerin, devletin yönetimi altında olmasına rağmen devletten bağımsız gibi hareket ettiğine, Osmanlı’nın bu bölgeleri çoktan kaybettiğine şahit olmuştur. İlerleyen dönemlerde Trablusgarp’ta, Balkan Savaşlarında ve Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu adına savaşmış ve memleketinin topraklarının kaybına kendi gözleriyle şahit olmuştur. Bu durum, bir yandan Atatürk’te milli şuuru kamçılarken, diğer yandan kurtuluş için rasyonel bir fikir arama düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Mondros Mütarekesi ile başlayacak Milli Mücadele süreci, bu fikirlerin uygulamaya konma aşamasıdır.¹⁴⁵ Atatürk, milliyetçiliği yayılmacı bir mefkureden çok, belli hudutlar dahilinde sınırlandırılmış bir toprak parçasında - ki bu toprak parçası vatani temsil eder - ekonomik ve siyasi bağımsızlığa dayalı, kültür, sanat ve bilim ile temellendirilmiş, laik, halkçı, hür ve müstakil bir ulus devletinin çıkarlarını savunmak ve bu devleti “*muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarmak*” mefkuresi olarak görmüştür. Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı kültür temelli ve belli hudutlar dahilinde sınırlandırılmış olduğundan ırkçılığa ve yayılmacılığa karşı bir milliyetçiliktir.¹⁴⁶ Bu bağlamda hamasetten, popülizmden ve dönemine göre her türlü irrasyonel tutumdan uzaktır.

¹⁴⁴ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İş Bankası Kültür Yayınları, 30. bs., İstanbul 2023, s. 43-44.

¹⁴⁵ Bayram Kodaman, *Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Alter Yayınları, Ankara 2015, s. 94-96.

¹⁴⁶ Misak-ı Milli sınırları dahilinde kurulan ulus devlet Türkiye Cumhuriyeti, cumhuriyetin ilanı sonrası kurulan Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu gibi kurumlar, hakeza kurulan üniversiteler, devlet konservatuarları bunun en önemli örneğidir.

Atatürk’e göre uygarlık ve kültür birbirinden ayrılması güç bir bütündür ve bu iki unsuru birbirinden ayırmak da gereksizdir. Bu perspektifle, Atatürk kültürü, bir milletin karakterini, değerlerini, geleneklerini, sanatını ve bilimini içeren derin bir miras olarak görürken, uygarlık ise bir milletin teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişim seviyesini ifade eder. Bu nedenle, Atatürk’ün milliyetçilik anlayışında kültür, milletin temel unsurlarından biri olarak önemli bir yer tutar ve milli kimliğin oluşumunda belirleyici bir rol oynar.¹⁴⁷ Atatürk’e göre kültür; “*Bir insan toplumunun devlet hayatında, düşün hayatında yani bilimde, toplum bilimde ve güzel sanatlarda; Ekonomik hayatında yani ticaretle, kara ve deniz ve hava ulaşımcılığında yapabildiği şeylerin bileşkesidir*”. Atatürk bir ulusun uygarlığı dendiği zaman kültürü tanımladığı bu üç etkenden oluşan bileşkeden farklı bir şey görmemektedir. Öte yandan kültür kavramının ulusların değişmesi zor olan ırk ve doğuştan gelen yeteneklerine indirgenmek istendiği ancak bunun mümkün olmadığını belirtir.¹⁴⁸ Atatürk’ün kültüre olan bakış açısı da millete olan bakış açısıyla bir uyum içinde savunduğu milliyetçiliği oluşturur.

Özetlemek gerekirse Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı belli sınırlar çerçevesinde siyasi ve ekonomik bağlamda bağımsız, bilim, sanat ve sosyal bilimlerde, sosyal yaşamda, askerî, ekonomik ve coğrafi bağlamda Türk milletinin çıkarlarını savunan, şovenizmden uzak barışçıl bir kültür milliyetçiliğidir.

6. Milli Mücadeleye Giden Süreçte Milliyetçi Tepkiler

24 Temmuz 1908’de Jön Türk Devrimi’nin ardından, hürriyet talebiyle II. Meşrutiyet yeniden ilan edildi. Ancak, *31 Mart Vakası* ve *1912 Sopalı Seçimleri* gibi olaylarla iktidarlarını sağlamlaştıran İttihat ve Terakki, sonunda Mahmut Şevket Paşa’nın suikastıyla hürriyeti bir kenara bırakarak kendi istibdat rejimini ilan etti. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, öncelikle İtalya ile 1911-12 Trablusgarp Savaşı’na katıldı, ardından 1912-13 Balkan Savaşlarına girdi.¹⁴⁹ 1911’den itibaren iki cepheyle savaşan ve uzun süredir ekonomik olarak iflasın eşiğinde olan Osmanlı halkı, 1914 yılına girerken yorgun bir durumdaydı.

Öte yandan, aynı yıl içinde Osmanlı İmparatorluğu’nda, “*Düvel-i Muazzama*” olarak tanımlanan Avrupa Devletlerinin çıkar çatışmalarından kaynaklanan gerilimler sebebiyle adeta bir kaynayan kazan halindedir. Tüm bu çatışmalar sürerken, Sırp milliyetçisi bir öğrenci olan Gavrilo Princip, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Arşidük Franz Ferdinand’a suikast düzenler. Bu suikast, zaten gerilmiş olan uluslararası ilişkilerin daha da gerginleşmesine yol açar ve sonunda

¹⁴⁷ İnan, a.g.e., s. 43-44.

¹⁴⁸ İnan, a.g.e., s. 44-45.

¹⁴⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nun bu dönemde milliyetçiliğe karşı önemli bir temayül gösterdiğini ve Türk milliyetçiliğinin bu dönemde yükselişe geçtiği belirtmiştik.

Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesine neden olur.¹⁵⁰ Birinci Dünya Savaşı’nın ilk yılında, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bekledikleri başarıları elde edememişlerdir. Bu nedenle, savaşta yeni cepheler açarak, özellikle Britanya başta olmak üzere diğer İtilaf devletlerini zorlamak istemişlerdir. Orta Doğu ve Kafkaslarda yeni cepheler açılması, bu hedefi gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğu’nu önemli bir müttefik olarak görmelerine neden olmuştur. Ancak, İttihat ve Terakki Hükümeti’nin Osmanlı ordusunun yetersizliğine rağmen büyük hedefler taşıması, Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’na girmesine yol açmıştır.¹⁵¹

Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilgisinin ardından, başta Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa olmak üzere İttihat ve Terakki Hükümeti istifa ederek yurt dışına kaçmışlardır. Bu istifanın ardından Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kurulmuş ve İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mondros Mütarekesi’nin şartları oldukça ağır olup, genel olarak incelendiğinde açıkça görülmektedir. İç ve dış güvenliği sağlayan ordular dışındaki tüm ordunun silah bırakması ve terhis edilmesi istenmiştir. Boğazların uluslararası geçişlere açık olması sağlanmış, ayrıca Osmanlı kıyılarında bulunan askerî birliklerin terhis edilmesi ve kıyılarda bulunan torpido, kovan ve torpillerin yerlerinin gösterilmesi istenmiştir. Bu görev, Osmanlı donanmasına verilmiştir. Ancak, en önemli ve kritik madde Mondros Mütarekesi’nin yedinci maddesidir. Bu madde, İtilaf Devletleri’nin stratejik olarak tehdit olarak gördükleri herhangi bir bölgeyi işgal etme hakkını elde etmelerini sağlamıştır.¹⁵² Osmanlı heyeti, başlangıçta bu antlaşmaya karşı çıksa da, İtilaf Devletleri delegesi Amiral Arthur Gough-Calthorpe’un yumuşama sözü vermesiyle antlaşmayı imzalamışlardır. Ancak, bu yumuşama vaadi gerçekleşmemiş ve İtilaf Devletleri Ekim 1918’de işgale başlamıştır. Sultan VI. Mehmed Vahdettin, önce Ahmed İzzet Paşa’nın istifasının ardından hükümet kurma yetkisini Ahmed Tevfik Paşa’ya vermiş, daha sonra ise İtilaf Devletleri’nin baskısıyla, Kanun-i Esasi’deki haklarına dayanarak meclisi feshetmiştir.¹⁵³

Afet İnan’a göre mütareke, uluslararası hukuka göre iki şekilde uygulanan barış antlaşması gerçekleşinceye kadar yürürlükte tutulacak bir belgedir. Bu belgenin birinci şekli *ateşkes (suspension d’armes)* ikinci şekli ise *silah bırakışma (armistice)*’dir.¹⁵⁴ *Ateşkes*, iki ordu arasında çoğu zaman ölenlerin ve yaralananların toplanması için gerçekleştirilen kısa süreli akittir; *Silah Bırakışma*’da ise hukuki olarak mütarekenin ne zaman başlayacağı, uygulanacağı bölgeler gibi konular ele alınır; öte yandan silah bırakışma akdi kesin barışa giden bir adım olsa da her zaman tam anlamıyla bir barış

¹⁵⁰ Savaşın başlangıç sebepleri adına genel bir panorama için; bkz: Basil Liddel Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, 3. bs, İstanbul 2018, s. 1-37.

¹⁵¹ Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa’nın hayalleri Asya’daki Türkler ve Müslümanlarla hilafet aracılığı ile bir birlik kurmaktı. Öte yandan özellikle Balkanlarda kaybedilen toprakları tekrar ele geçirmek de bir başka nihai hedefti. Enver Paşa ve Kazım Karabekir arasında geçen bir diyalog bunu bizlere açıklamaktadır; Bu diyalogda Enver Paşa, Kazım Paşa’ya İran ve Kafkasya’yı aştıktan sonra Orta Asya’daki Rus egemenliğine son vereceğini daha sonra güneye Hindistana yönelerek buradaki İngiliz egemenliğini bitirmek ve hilafetinde siyasi üstünlüğünü kullanarak Asya ve Balkanlarda bir İslam birliği hayali kurduğunu harita üzerinde göstererek açıklamıştır. Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya Dağlarından Kafkasya’ya Enver Paşa*, C:3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s:20-21.

¹⁵² Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. bs, Ankara 2018, s. 17.

¹⁵³ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, 33. Bs., İstanbul,2023,s: 119-122

¹⁵⁴ İnan, a.g.e., 2018, s. 18.

sağlamayabilir bu bağlamda mağlup tarafın ordusunu tamamen terhis etmesi hukuka aykırıdır.¹⁵⁵ Bu antlaşmanın imzalanması büyük tepkilere yol açmıştır. İlk tepkiler, bölgesel kurtuluş arayışında olan halktan gelmiştir. Milli Kongre Cemiyeti, İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmani Cemiyeti ve Trakya Paşaeli Cemiyeti gibi cemiyetler bu tepkilerin en önemli örnekleridir. Aynı dönemde, Irak’ta Yıldırım Orduları Grubu komutanı olarak bulunan Mustafa Kemal Paşa da ordudan gösterilen az sayıdaki tepkilerden birini vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletleri’nin işgaline karşı çıkan Mondros Mütarekesi’nin hukuksuz olduğunu belirten mektuplar yazmıştır. Bu mektuplar, başta sadrazam Ahmed İzzet Paşa olmak üzere birçok hükümet yetkilisine ulaşmıştır. Ancak, Ahmed İzzet Paşa’nın görevden alınması ve yerine Ahmed Tevfik Paşa’nın atanmasıyla birlikte Mondros Mütarekesi’nin kararları çerçevesinde Yıldırım Orduları Grubu 7. Ordunun lağvedilmesiyle görevinden alınarak İstanbul’a atanmış ve Harbiye Nezaretinde çalışmaya başlamıştır.¹⁵⁶

1919 yılında, Osmanlı İmparatorluğu’nda işgalin tam anlamıyla hissedilmeye başladığı görülmektedir. İtilaf Devletleri’nin donanmaları, İstanbul Boğazı’nda adeta bir gölge gibi dururken, Sultan VI. Mehmed Vahdettin’in tüm yönetim yetkileri sembolik bir seviyeye indirilmiştir. Ahmed Tevfik Paşa’nın yerine, İngiliz hayranlığı ve Britanya’ya yakınlığı ile bilinen sultanın damadı olan Damat Ferid Paşa, sadrazam olarak atanmış ve hükümet kurma yetkisini eline almıştır. İtilaf Devletleri’nin de desteğiyle, Yunanistan Krallığı’nın 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal etmesiyle başlayan işgal, hızlanmış ve Anadolu’nun birçok yerinde görülmeye başlanmıştır. İşgallerin gerçekleşmesini fırsat bilen azınlık milliyetçileri, Anadolu’daki stratejik şehirlerin Osmanlı’dan kopan ulus devletlere bağlanmasını veya bir ulus devlet kurmayı isteyen örgütler kurmuşlardır. *Mavri Mira Cemiyeti* ve *Rum Teali Cemiyeti*, bunun en önemli örneklerini teşkil etmektedir.¹⁵⁷ Öte yandan bu işgallere karşı Mondros Mütarekesi ile başlayan ve bölgesel kurtuluş çareleri arayan yine milliyetçi motivasyona sahip teşkilatlanmalar kendisini göstermeye başlamıştır; Bunun birçok örneği gösterilebilir; *Trakya Paşaeli Cemiyeti*, *Müdafaa-i Hukuk-i Osmani Cemiyeti*, *Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* ve *İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti* bunların en önemli örneklerini teşkil etmektedir.

Atatürk, Ahmet İzzet Paşa’nın telkinleriyle, ordusunun lağvedilmesi ve Harbiye Nezareti’ne atanması hasebiyle taşındığı İstanbul’da Milli Mücadeleyi zaten tasarlamaya başlamıştır. Milli Mücadele fikrinin ilk safhalarında, Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi’nin ve işgalin hukuksuz bir şekilde uygulandığının ve halkın bu işgallerden rahatsız olduğunun farkındadır. Şişli’de kiraladığı evinde, arkadaşları ve bölgesel kurtuluş çareleri arayan cemiyet üyeleriyle bir araya gelerek defalarca görüşmüş ve bir çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. O dönemlerde bulunulan çözüm yollarını Atatürk Nutuk’ta şöyle sıralar; “1) İngiliz Mandasını İsteyenler, 2) Amerikan Mandasını İsteyenler, 3)

¹⁵⁵ İnan, a.g.e., 2018, s. 19.

¹⁵⁶ İnan, a.g.e., 2018, s. 24.

¹⁵⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Alfa Yayınları, 45. bs, İstanbul 2017, s. 5.

Bölgesel Kurtuluş Çareleri Arayanlar”.¹⁵⁸ Atatürk bu üç çözüm önerisinin de beyhude birer çaba olduğunun farkındadır. Ona göre manda ve himaye yönetiminin işgalden herhangi bir farkı yoktur. Öte yandan, bölgesel kurtuluş çareleri, toplu bir birleşme olmadan başarısızlığa mahkûm bir girişimdir. Atatürk, kurtuluş yolunun bağımsız ve birleşik bir Türk milli devleti kurmak olduğuna inanıyordu. Onun ünlü ifadesiyle, “*binaenaleyh: ya istiklal ya ölüm!*” demektedir.¹⁵⁹

Anadolu halkının bölgesel kurtuluş çarelerine yönelmesinin temel nedenlerinden biri uzun süreli savaşların yorgunluğudur. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyılı, sürekli savaşlarla geçmiş ve halk birçok neslini savaşta kaybetmiştir. İkinci olarak, Osmanlı ekonomisinin kötü durumu önemli bir etkidir. Tımar sisteminin çökmesi, ekonominin dış dünyaya kapanması ve yarı sömürge haline gelmesi gibi faktörler, Osmanlı halkını ekonomik olarak zor duruma düşürmüştür. Ayrıca, Tanzimat dönemiyle başlayan borçlanma süreci ve Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleşen iflas, halkın ekonomik durumunu daha da kötüleştirmiştir. 1911-1912 Trablusgarp Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı ise halkın ekonomik sıkıntılarını daha da derinleştirmiştir, neredeyse hiçbir şeyin kalmadığı bir noktaya gelinmiştir.¹⁶⁰ Halkın çoğunluğu tarım ile uğraşırken, sanayi ve ticaret faaliyetleri genellikle İzmir, Bursa gibi kıyı şehirlerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum, küçük burjuvazi sınıfının varlığını doğrulamaktadır. Sevr Antlaşması’nda halkın elinde kalan toprakların büyük bir kısmının sadece tarım yapmaya uygun Orta Anadolu bölgeleri olması, durumun vahametini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁶¹ Bu bağlamda, halkın zihniyetinde, “düşman tarlaya ayak basmadıkça düşman sayılmaz” düşüncesi şekillenmiştir. Üçüncü olarak, halk, 1911-1918 arasındaki savaşlar sürecinde, özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndaki yenilgiden sonra İttihat ve Terakki’ye ve orduya karşı güvensizlik beslemektedir; bu güvensizlik ateşi, Damat Ferit Paşa Hükümeti döneminde daha da körüklenmiştir. Son olarak, halkın içinde umut kaynağı olan Wilson Prensipleri bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra, savaşa katılan ve İtilaf Devletlerine can suyu olan ABD, savaşın sona ermesinin ardından ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından açıklanan prensiplere göre, ülkeler belirli ilkeler çerçevesinde işgal edilmelidir. Bu prensipler arasında yer alan “*self determinasyon*” yani “*ulusların kendi kaderini tayin hakkı*”¹⁶² Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde bağımsız devletlerin kurulabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Örneğin, Trakya-Paşaeli bölgesindeki düşünce, Osmanlı’dan bağımsız bir Trakya Türk Cumhuriyeti’nin inşa edilmesidir. Ancak tüm bu zorluklara rağmen, Mustafa Kemal Paşa, halkın örgütlenebileceği gerçeğinden yola çıkarak işgale karşı çıkabilecekleri ve vatanlarını kurtarabilecekleri umudunu her zaman içinde taşımıştır.¹⁶³

¹⁵⁸ Atatürk, a.g.e., s. 13-14.

¹⁵⁹ Atatürk, a.g.e., s. 13.

¹⁶⁰ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1974, s. 31-35.

¹⁶¹ Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Bilgi Yayınevi, 2. bs., Ankara 1990, s. 86-87.

¹⁶² Aynı dönemlerde SSCB lideri Vladimir İlyiç Lenin’in de benzer düşünceleri bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: V. I. Lenin, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, Ankara 1998.

¹⁶³ Atatürk, a.g.e., s.14-15

7. Milli Mücadele Dönemi (1919-1922)

Bölgesel direnişlerin, özellikle Orta Karadeniz’de ve özellikle de Samsun’da artması üzerine, bu bölgedeki ayaklanmayı bastırmak için birinin görevlendirilmesi gerekti. Britanya’nın etkisi altındaki Damat Ferit Paşa Hükümeti, geniş yetkilere sahip olarak Mustafa Kemal Paşa’yı 9. Ordu Müfettişliği’ne atadı. Mustafa Kemal Paşa, kendisine verilen geniş yetkilerin, ne İtilaf Devletleri’nin ne de Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin bile isteyerek vermediğini düşünüyordu.¹⁶⁴ Bir bakıma bu doğrudur; İtilaf Devletleri ve Damat Ferit Paşa Hükümeti, o sıralarda Paris Barış Konferansı ve Sevr Antlaşması gibi diğer barış antlaşmaları için meşgul düşünceler içinde oldukları için, işgal altındaki bölgelerde çıkan isyanı bastırmak ve kendilerinin bu konuyla uğraşmamak için Mustafa Kemal Paşa’ya geniş yetkiler verme yolunu tercih etmişlerdir. Bu geniş yetkiler içinde, komuta kademelerinde Refet Paşa (Bele) ve Kazım Paşa (Karabekir) gibi komutanlar da bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın bu görevi ve geniş yetkileri almasında, Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ve babası İsmail Fazıl Paşa’nın etkisi büyüktür; zira Mustafa Kemal Paşa’yı Damat Ferit Paşa Hükümetine öneren onlar olmuştur. Damat Ferit’in bu kararı kabul etmesinde, özellikle Enver Paşa ve İTT’li (İttihat ve Terakki Cemiyeti) üyelerle arasındaki mesafenin etkili olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁵

Samsun’a varışından itibaren Mustafa Kemal Paşa, halkın işgallere karşı muhalif olduğunu ve bağımsızlığa büyük bir arzuyla bağlı olduğunu fark etmiştir. Mustafa Kemal’in ilk raporunda ilettiği bu durum, milletin yabancı idaresine tahammül edemediğini ve özellikle 15 Mayıs’ta gerçekleşen İzmir’in işgalinin halk arasında büyük bir öfke yarattığını belirtmiştir. Ayrıca, milletin isteğinin bağımsızlık olduğunu vurgulamıştır.¹⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa, bu durumun Damat Ferit Paşa ve hanedan üzerinde herhangi bir tepki uyandırmadığını görünce, Havza’ya giderek bölgesel kurtuluş için teşkilatlanmış cemiyetlere ve bölgedeki mülki amirlere bir genelge gönderdi. Bu genelgede, milletin yurt bütünlüğünü korumak ve işgallere karşı çıkmak için heyecanlı mitingler düzenlenmesi ve bunun sürekli tekrarlanması gerektiğini tavsiye etti.¹⁶⁷ Mustafa Kemal Paşa, Paris Barış Konferansı için giden Osmanlı heyetine milletin isteklerini bildiren telgraflar çekti. Ancak İstanbul’dan tepki alarak derhal görevini bırakıp gelmesi istenince, görevinden istifa etti. İstifasının hemen ardından Amasya Genelgesi’ni yayınladı. Bu genelgede, yurt genelinde bir direnişin gerekli olduğunu vurguladı; çünkü padişahın sindirildiğini ve Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin gereğini yapmadığını belirtti. Bu nedenle, Anadolu’nun en emniyetli yerlerinden biri olan Sivas’ta bir kongrenin toplanması gerektiğini ifade etti.¹⁶⁸ Mustafa Kemal Paşa’nın Amasya Genelgesi’nin yayımlanmasından sonra İstanbul’da içerisinde eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa ve Halide Edibin de bulunduğu bazı kişilere gönderdiği mektupta

¹⁶⁴ Atatürk, a.g.e., s. 34-35.

¹⁶⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C. 1, Cem Yayınları, 2. bs., İstanbul 1992, s. 285-287.

¹⁶⁶ Afet İnan, a.g.e., 2018, s. 26.

¹⁶⁷ <https://ataturkansikolpedisi.gov.tr/bilgi/havzagenelgesi>: 22.05.2024

¹⁶⁸ <https://ataturkansikolpedisi.gov.tr/bilgi/amasyagenelgesi>: 22.05.2024

kullandığı şu ifadeler dönemin tablosunu bizlere aktarmaktadır; “*Artık İstanbul, Anadolu’ya hakim değil, tabi olmak mecburiyetindedir*”.¹⁶⁹

Amasya Genelgesi’ne kadar olan süreç, şu gerçekleri göstermektedir: Millet, savaş yorgunluğuna rağmen bağımsızlık istemekte ve işgallerden rahatsızlık duymaktadır. Bölgesel kurtuluş çarelerine yönelen cemiyetlerin çabaları beyhude olmuştur; Anadolu’daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Trakya Paşaeli Cemiyeti gibi cemiyetlerin birleşmesi ve topyekûn hareket etmesi gerekmektedir. İstanbul’da bulunan Damat Ferit Paşa Hükümeti ise pasiftir, hatta işgale destek vermektedir; padişah da aynı derecede sindirilmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı’nda yenilmesine rağmen, millet Mondros Mütarekesi’ni tanımamıştır. Havza ve Amasya genelgeleri ile amaçlarına ulaşmış olan millet, zaten küçük adımlarla teşkilatlanmaya başlamıştır. İzmir’deki işgalin Doğu Anadolu’ya hızla yayılmasıyla bölge halkı rahatsız olmuş ve Trabzon’da kurulan, merkezi İstanbul’da olan Erzurum’da etkinliğini sürdüren *Vilayet-i Şarkiyye Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti* gibi önemli cemiyetler ortaya çıkmıştır. Ayrıca, *İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti* liderliğinde özellikle Ege kasabalarında işgali protesto eden mitingler düzenlenmeye başlanmıştır. Sivas Kongresi’nde toplanılacağı haber verilmeden önce, Erzurum’da bir kongre toplanmıştır.¹⁷⁰ Erzurum Kongresi’nde alınan kararlar Sivas Kongresi’nin de temel niteliğini oluşturmuştur. Kongre kararları arasında yer alan “*Milli sınırlar içerisinde vatan bir bütündür bölünemez*” maddesi ve yine “*Manda ve himaye hiçbir şartta kabul edilemez*” maddesi Mustafa Kemal’in memleketin kurutuluşu için öne sürülen tezlere sürdüğü “*Ya İstiklal Ya Ölüm!*” anti-tezinin ortaya sürülüşüdür. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında gerçekleşen kongrenin ardından Sivas Kongresi’ne doğru ilerleyen süreç, Balıkesir Kongresi (26-30 Temmuz 1919) ve Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919) gibi önemli toplantılarla devam etmiştir. Bu kongreler, milli birlik ve beraberliğin sağlanması ve işgallere karşı direniş için halkın uyanışını teşvik etmek amacıyla düzenlenmiştir.¹⁷¹

Amasya Genelgesi’nin ardından toplanması kararlaştırılan Sivas Kongresi, 4-11 Eylül tarihleri arasında gerçekleşti. Bu kongre, Milli Mücadele’nin ideolojik temellerini anlamak açısından kritik kararlar içeriyordu. Manda ve himaye sistemlerinin kesin olarak reddedilmesi ve bağımsız bir milli devletin kurulmasının kabulü gibi önemli kararlar alındı. Ayrıca, bölgesel kurtuluş çareleri arayan cemiyetlerin tek bir çatı altında, “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” adı altında birleşmesi kararlaştırıldı. Bu kararlar, Atatürk’ün manda ve himaye sistemlerini beyhude ve akıl dışı bulduğu düşüncesine ve bölgesel kurtuluş çarelerine sunduğu anti-teze, yani “*Ya İstiklal Ya Ölüm*” düşüncesine Erzurum Kongresi’nde ortaya sürülmesinden sonra resmi olarak uygunluk sağlamış oldu. Ayrıca, Milli Mücadele’nin ideolojik temellerini oluşturan Kuvay-i Milliye düşüncesi de bu kongrede

¹⁶⁹ Atatürk, a.g.e., s. 52.

¹⁷⁰ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir 1998, s. 167-168.

¹⁷¹ İnan, a.g.e, 2018, s. 35-36.

resmi olarak kabul edildi.¹⁷² Bu kongrede tartışılan, Osmanlı Meclis-i Mebusan’ın işgalci devletler tarafından açılmasının engellenmesi düşüncesi, Meclis-i Mebusan’ın son kez toplanması sürecini başlatarak aynı zamanda Milli Mücadele’yi yönetecek olan Heyet-i Temsiliye’nin kuruluşunu sağlayacaktır. Sivas Kongresi’nden sonra Osmanlı Hanedanı ve Damat Ferit Paşa Hükümeti, İstanbul’un Anadolu üzerinde herhangi bir hakimiyetinin kalmadığını anlamıştır. Bu nedenle, Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmiş ve yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Ali Rıza Paşa Hükümeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni ve yönetimindeki Heyet-i Temsiliye’yi tanımış ve Osmanlı Mebusan Meclisi’nin tekrar toplanmasını kararlaştırmıştır. Heyet-i Temsiliye, Meclis-i Mebusan’a gitmeden önce, milletin iradesini savunmak ve Sivas Kongresi kararlarını kabul etmek adına önceden toplanarak “*Felah-ı Vatan*” grubunu kurmuştur.¹⁷³ 1920 yılına gelindiğinde işgal atmosferi belirginleşmiş ve Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı toplanmıştır. Meclis-i Mebusan’da istekler açıktır: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni temsil eden Felah-ı Vatan Grubu, kabul edilen *Misak-ı Milli Kararlarını* savunmaktadır. Ancak, İtilaf Devletleri’nin baskısı altındaki Sultan VI. Mehmed Vahdettin ve sadrazam, Egedeki Yunan işgalini hızlandırmak ve Kuvay-i Milliye’yi oradan çıkarmak istemektedir. Misak-ı Milli Kararları kabul edilmiş olsa da yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti tarafından uygulanmamıştır. Meclis-i Mebusan’ın toplanmasından iki ay sonra, İstanbul resmen işgale uğramış ve Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır.¹⁷⁴

İstanbul’un işgale uğramasının ardından, Meclis-i Mebusan’ın dağılmasının hemen akabinde, 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nde tekrar kurulmuştur. Bu aynı zamanda Milli Mücadele’nin “*Kongreler Dönemi*”nin sona erışı ve “*Askerî ve Siyasi Dönem*”in başlangıcıdır. Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasıyla birlikte, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin liderliğindeki Ankara Hükümeti, milleti temsil eden tek irade olmuş, gasp edilen millet iradesi altındaki İstanbul Hükümeti ise aynı sene Sevr Antlaşması’nı imzalamıştır. Sevr Antlaşması, işgallerin resmi olarak başladığı bir dönemin akıbetini tarihe kaydetmiştir. Ankara Hükümeti ise bu antlaşmayı tanımamış ve askerî sahada geçerliliğini reddetmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğinde, Batı Cephesini İsmet Paşa, Doğu Cephesini Kazım Paşa yönetmiş, Kuvay-ı Milliye ordularından destek alınmış ve sonuç olarak 1922’ye kadar önemli askerî mücadeleler verilmiştir, nihayetinde Osmanlı Saltanatı’nın kaldırılmasına kadar uzanmıştır. İtilaf Devletleri’nin desteklediği isyanlar bastırılmaya çalışılmış ve önemli bir mücadele yürütülmüştür. Bu dönemde özellikle SSCB ile diplomatik ve askerî ilişkiler önem kazanmış, Büyük Millet Meclisi ise yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerini atmıştır.¹⁷⁵

¹⁷² İnan, a.g.e., 2018, s. 38-41.

¹⁷³ Aybars a.g.e., s. 178.

¹⁷⁴ İnan, a.g.e., 2018, s. 66-67.

¹⁷⁵ Akşin, a.g.e., 2023, s. 141-182

Sonuç

Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi modern çağın temel fikirlerini benimseyen milliyetçilik, milli tarih, dil, sanat ve bilim gibi unsurların etkisiyle gelişir. Bu unsurlar, milli kültürün oluşmasına ve milli şuuru inşa etmeye katkıda bulunur. Bu da milli kimliği oluştururken, aynı zamanda milletin yaşadığı topraklarda bir sermaye oluşturan burjuvazinin milli ekonomiyi geliştirmesine yol açar. Milli kimlik ve milli ekonomi birleşerek milliyetçi ideolojiyi şekillendirir. Bu ideolojinin temel amacı ise milletin yaşadığı topraklarda milletin çıkarlarını korumaktır. Ancak bu, siyasi iktidarı elde ederek gerçekleştirilebilir. Milliyetçiliğin elde ettiği siyasi iktidarın en somut hali ise milli devlettir.

Dünya çapındaki muadillerine kıyasla gecikmiş olsa da, Türk milliyetçiliği, iktisadi, siyasi ve sosyal sebeplerden ötürü Tanzimat döneminde filizlenmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminin istibdat havası altında Ahmed Vefik Paşa, Süleyman Hüsnü Paşa, Gaspıralı zade İsmail Bey, Hüseyinzade Ali Turan Bey, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi ideologlar sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya’nın tahakkümü altındaki Türk toplulukları arasında yavaşça gelişmiştir. 24 Temmuz Jön Türk İhtilali’nin ardından iktidara gelen İttihat ve Terakki döneminde, Türk milliyetçiliği giderek yükselmiş ve 1911-12 Trablusgarp Savaşı, 1912-14 Balkan Savaşları ve 1914-18 Birinci Dünya Savaşı’nın motivasyon kaynağı olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, bu tarihsel dönemeçteki ideolojik temellerden birinde yetişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle ayrılmış ve 1918 Mondros Mütarekesi’ni imzalayarak savaştan çekilmiştir. Ancak, Mondros Mütarekesi’nin ardından, henüz kalıcı bir barış antlaşması imzalanmadan, savaşın kazananları olan İtilaf Devletleri hukuksuz bir şekilde işgale girişmiştir. Savaşlarda yorgun düşen Türk milleti, bu işgallere bölgesel tepkilerle yetinmiş ve hukuki haklarını koruyabilmek amacıyla müdafaa-i hukuk cemiyetlerini kurmaya başlamıştır. İtilaf Devletleri’nin tahakkümü altındaki padişah daha sonra İtilaf Devletlerine yanaşan Damat Ferit Paşa Hükümetini iktidara getirdiğinde, İstanbul sessiz kalmış ve halk kendi haklarını aramaya devam etmiştir.

Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı dönemde 7. Ordu Kumandanı olan ve daha sonra ordusu lağvedilerek İstanbul’a getirilen Birinci Dünya Savaşı’nın Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa, işgale karşı olan kumandanlardan biriydi. İstanbul’a geldikten kısa bir süre sonra Samsun’a gönderilerek bölgesel ayaklanmaları bastırmakla görevlendirildi. Bu görevi sırasında halkın isyanlardan rahatsız olduğu gerçeğini daha net bir şekilde anladı ve bu durumu İstanbul’a defalarca bildirdi. Ancak sonuç alamayınca önce Havza’ya, daha sonra Amasya’ya giderek iki genelge yayınladı ve işgale karşı bir direniş başlattı. Mustafa Kemal Paşa, bölgesel olarak örgütlenen Türk milletini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirerek, Osmanlı Meclis-i Mebusan’ın toplanmasını sağladı ve bu direnişin haklarını savunduğu Misak-ı Milli’yi, yani Milli And’ı kabul ettirdi. Ancak İtilaf Devletleri’nin işgali resmen gerçekleştiğinde ve meclisi dağıttığında, Ankara’da yeni bir Millet Meclisi kurdu. Millet Meclisi’nin kurulmasının ardından, Kuvay-ı Milliye’nin çıkarlarını siyasi, diplomatik ve askerî alanda silah arkadaşları ve Türk milleti ile birlikte

savundu. Bu sürecin sonunda Osmanlı saltanatı sona erdi ve bir milli Türk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

Kuşkusuz, Milli Mücadele milliyetçi bir harekettir ve temelinde milliyetçi bir motivasyon barındırır. Hakları ve çıkarları hiçe sayılan ve savaştan yorgun düşmüş bir millet, yaşadığı coğrafyada bölgesel kurtuluş çareleri aramış ve vatanını ancak bu şekilde kurtarabileceğini düşünmüştür. Vatan, milletin yaşadığı coğrafyadır ve vatanını korumak aynı zamanda milletin çıkarlarını korumak anlamına gelir, yani milliyetçiliğin bir gereğidir. Öte yandan, gençliği boyunca yaşadıklarıyla ve okuduklarıyla özgürlüğün ve bağımsızlığın ne kadar önemli olduğunu gören Mustafa Kemal Atatürk, Türk milleti için bu değerlerin daha da önemli olduğunu rasyonel bir şekilde değerlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son günlerini yaşadığını düşünen Atatürk, Türk milletinin ancak özgür bir vatanında ve çıkarlarının savunulduğu bir milli devlette yaşayabileceğine inanmıştır. Bu inanç, Amasya Genelgesi’nden Sivas Kongresi’ne kadar olan süreçte birçok önemli örnekle doğrulanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, bu nedenle manda ve himayeye karşı çıkmış ve bunları reddetmiştir. Ayrıca, bölgesel kurtuluşu bir çare olarak gören cemiyetleri, Kuvayi Milliye düşüncesi altında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirmiştir. Öte yandan, milletin haklarının gasp edildiği Son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ın dağıtılmasının ardından Ankara’da Büyük Millet Meclisi toplanmıştır. Türk milletini son bir kez topyekun savaşa götürerek emperyalist emellere sahip İtilaf Devletlerini, Türk milleti ve silah arkadaşlarıyla birlikte topraklarından püskürtmüştür. Türk Milli Mücadelesi, dünya tarihinde bir ilki teşkil etmektedir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa Ayaklanması ve Baltalimanı Sözleşmesi’nden sonra yarı sömürge olan bir devletin milletini tamamen sömürge olmaktan kurtaran ve sonunda milli bir devlet kuran bir harekettir. Milli Mücadele, siyasi, sosyal, askerî, hukuki vb. her açıdan milliyetçi motivasyonla gerçekleşmiş ve sonunda milli bir devletin kurulmasına yol açmıştır. Bu milliyetçi motivasyonun sonucunda kurulan milli devlet olan Türkiye Cumhuriyeti de milliyetçi temellere sahip bir devlettir.

KAYNAKÇA

Akçura, Yusuf, *Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri (1928 Yılı Yazıları)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, (der. Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Bs., Ankara, 2016.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C. 1, Cem Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1992.

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, 33. Bs., İstanbul, 2023.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Alfa Yayınları, 45. Baskı, İstanbul 2017.

ERSERGİN, Mevlüt Can, (2024), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunda Milliyetçiliğin Rolü Ve Milli Mücadele Döneminde Milliyetçi Motivasyon”, *AUSBD*, 7(14) 119-142

Atatürk, Mustafa Kemal, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, (der. Afet İnan), Milliyet Matbaası, Ankara,1930.

Aybars, Ergün *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir 1998.

Aydemir, Şevket Süreyya, “Makedonya Dağlarından Kafkasya’ya Enver Paşa”, C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul,1972.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, Ankara 2019.

Bora, Tanıl, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2020.

Breuilly, John, *Nationalism and The State*, Manchester University Press, Manchester 1993.

Gellner, Ernst, *Uluslar ve Ulusculuk*, (çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Bozdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Nilüfer Yayınları, Ankara 2011.

Hart, Basil Liddel, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2018.

Heyd, Uriel, *Türk Ulusculuğunun Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.

Heywood Andrew, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, (çev. Hüsamettin İnanç), Adres Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2013.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İş Bankası Kültür Yayınları, 30. Baskı, İstanbul 2023.

İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2018.

Kodaman, Bayram, *Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Alter Yayınları, Ankara 2015.

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1974.

Smith, Anthony D., *Milliyetçilik Kuram İdeoloji Tarih*, (çev. Hüsrev Yolsal), Atıf Yayınları, Ankara, 2013

Oran, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1990.

Ortaylı, İlber, “Millet: Osmanlılarda Millet Sistemi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara 2020, ss. 66-70.

ERSERGİN, Mevlüt Can, (2024), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşunda Milliyetçiliğin Rolü Ve Milli Mücadele Döneminde Milliyetçi Motivasyon”, *AUSBD*, 7(14) 119-142

Ortaylı, İlber, *Çarlık Dünyasında Türkçülük Hareketleri Gaspıralı İsmail Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1968.

Ortaylı, İlber, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yayınları, Ankara 2018.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.

Özcan, Azmi, “Osmanlıcılık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 485-487.

Turan, Şerafettin, *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünceler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Uzun, Turgay, *Türk Milliyetçiliği ve MHP*, Ebabil Yayınları, Ankara 2005.

Yüce, Nuri, “Akçura Yusuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 228-229.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/amasyagenelgesi>: 22.05.2024.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/havza-genelgesi>: 22.05.2024.

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876>: 16.05.2024.